

TURKPA

PARLIAMENTARY ASSEMBLY OF TURKIC-SPEAKING COUNTRIES

İQTİSADI ƏMƏKDAŞLIQ KOMİSSİYASININ DÖRDÜNCÜ TOPLANTISI

ENERJİ SEKTORUNUN İNKİŞAFINDA ƏMƏKDAŞLIQ ÜZRƏ

HESABAT MƏRUZƏSİ

I. GİRİŞ

1. Enerji bütün dünyada iqtisadi artımın və sosial sabitliyin əsas amillərindən biridir. Hazırda dünya ölkələri enerji təhlükəsizliyinin təmin olunması məqsədini güdür. Bu kontekstdə TÜRKPAA üzv dövlətləri məsələylə bağlı yanaşma və strategiyalarını işləyib hazırlamışdır.

2. Üzv ölkələr iqtisadi və enerji potensialı, enerji ehtiyatlarının mövcudluğu, enerji təchizatının müxtəlifliyi, yerli enerji bazarının inkişaf dərəcəsi və infrastruktur baxımından böyük ölçüdə fərqlənirlər. Eyni zamanda onlar enerji bazarlarının sabitliyi, idxal və ixrac artımının etibarlılığı, enerji sektorunun müasirləşdirilməsi ehtiyacı, enerjiyə qənaətin təkmilləşdirilməsi, enerji istehsalında istixana qaz tullantılarının azaldılması və istifadə ilə bağlı eyni narahatlıqları bölüşürlər.

3. Müasir dünya artmış enerji tələbləri ilə xarakterizə olunan yeni eraya qədəm qoymuşdur. Enerji istehsalı və istehlakı TÜRKPAA üzv ölkələri üçün çox vacib əhəmiyyətə malikdir. Türkdilli ölkələr böyük ənənəvi enerji mənbələrinə malikdir.

Beynəlxalq Enerji Agentliyi hesablamalara görə 70-150 milyard barrel əlavə mümkün ehtiyatlarla birlikdə Mərkəzi Asiya və Zaqafqaziyada 15-40 milyard barrel təsdiqlənmiş neft ehtiyatının olması qənaətinədir. 8 trilyon metr³ əlavə mümkün ehtiyatlar daxil olmaqla regionun təbii qaz ehtiyatının təxminən 6.7-9.2 metr³ olduğu hesablanmışdır. Bu dünya neft ehtiyatının 5%, qaz ehtiyatının isə 6%-ni təşkil edir.

4. Eyni zamanda Kyoto və sonrakı iqlim konfransları bir çox ölkələrdə enerji siyasətinə əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Son onillik ərzində Mərkəzi Asiyadakı kimi bir sıra böyük tədbirlər və artan neft qiymətləri bütövlükdə ictimaiyyətin diqqətini enerji məsələlərinə yönəltdi.

5. Ənənəvi enerji mənbələrinin tədricən azalması və onların istifadəsinin ətraf mühitə təhlükə törətməsi səbəbilə inkişaf etmiş ölkələr ətraf mühit üçün təhlükəsiz alternativ (bərpa olunan) enerji mənbələrindən (günəş və külək enerjisi, kiçik SES-lər, termal sular, biokütlə enerjisi) geniş istifadə edir. ABŞ, Kanada, Almaniya, Finlandiya, Norveç, Danimarka, İspaniya, Yaponiya və Çin bu sahədə aparıcı yer tuturlar. Statistika əsasən bərpa olunan enerji mənbələri (su elektrik stansiyaları daxil olmaqla) inkişaf etmiş ölkələrdə bütün enerji istehsalının 13.5%-ni təşkil edir.

6. Eyni zamanda su, geothermal, günəş və külək, eləcə də sərt biokütlə daxil olmaqla bərpa olunan enerji mənbələrinin rolunun artırılması yönündə TÜRKPAA üzv ölkələrinin səyləri davam etdirilir. Gələcəkdə enerji istehlakında əhəmiyyətli qənaətə imkan yaradacağı və ətraf mühitə fayda verəcəyi baxımından bərpa olunan enerji mənbələri sahəsində yeni texnologiyanın tətbiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq Enerji Agentliyinin 2011-ci il üçün verdiyi məlumat əsasən su enerjisi daxil olmaq və kömür çıxmaq şərti ilə, bərpa olunan enerjilərdən mənbələrin əldə olunan elektrik istehsalı Azərbaycanda 2500 QV, Qazaxıstanda 7500 QV, Qırğızıstanda 14000 QV və Türkiyədə 68000 QV-dan çoxdur.

7. Hesabat məruzəsi Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Türkiyə milli nümayəndə heyətlərinin göstərdiyi yardıma, o cümlədən, müvafiq internet resursları da daxil olmaqla enerji sektorunda fəaliyyət göstərən təşkilatların məlumatına əsaslanır.

II. DÜNYADA ALTERNATİV ENERJİNİN İSTİFADƏSİ

8. Hazırda 10% əsasən qızdırılma üçün istifadə olunan ənənəvi biokütlədən əldə olunan enerji və 3.4% su elektrik enerjisi olmaqla qlobal enerji istehlakının 16%-i bərpa olunan ehtiyatlardan alınır. Yeni bərpa olunan enerji mənbələri (kiçik SES-lər, müasir biokütlə, külək, günəş, geothermal və bioyanacaqlar) qalan 3%-i təşkil edir və sürətlə inkişaf edir. Milli səviyyədə dünyada 30-a yaxın xalq enerji təchizatının 20%-dən çoxunu təşkil edən bərpa olunan enerji mənbələrinə malikdir. Milli bərpa olunan enerji bazarlarının qarşından gələn onillikdə və daha sonra da güclü inkişafı planlaşdırılır. Məsələn, külək enerjisi 30% illik göstərici ilə, 2012-ci ilin sonuna olan məlumata görə dünyada 282,482 MV həcmdə artmaqdadır.

9. Külək enerjisindən Avropa, Asiya və Birləşmiş Ştatlarda geniş istifadə olunur. 2012-ci ilin sonunda dünya fotoelektrik enerjisinin həcmi 100,000 MV olmuşdur və fotoelektrik enerji stansiyaları Almaniya və İtaliyada yayılmışdır. Günəş istilik elektrik stansiyaları ABŞ və İspaniyada fəaliyyət göstərir və onlardan ən böyüyü 354 MV həcmində olmaqla Mojave səhrasında yerləşir. Dünyanın ən böyük geotermal enerji qurğusu 750 MV həcmli Kaliforniya qeyzərləridir. Braziliya şəkər qamışından etanol yanacağı istehsalına cəlb olunmaqla dünyada ən böyük bərpa olunan enerji proqramlarından birinə sahibdir və hazırda etanol ölkənin avtomobil yanacağının 18%-ni ödəyir. Etanoldan istifadə həmçinin ABŞ-da da geniş yayılmışdır.

10. 2011-ci ildən etibarən kiçik günəş fotoelektrik sistemləri bir neçə milyon evi elektrikle təmin edir və mini şəbəkəli mikro-su sistemləri isə bundan daha çoxuna xidmət göstərir. 44 milyondan çox ev yandırmaq və ya mətbəxdə istifadə üçün təbii qaz əsaslı məişət tutumlu qızdırıcılardan istifadə edir və 166 milyondan çox ev daha səmərəli yeni nəsil sobalara etibar edir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş katibi Ban Ki-mun qeyd etmişdir ki, bərpa olunan enerji ən kasıb xalqları inkişafın yeni mərhələlərinə daşımağa qadirdir.

11. Bərpa olunan enerji mənbələri və enerji effektivliyi üçün mühüm imkanlar bir neçə məhdud ölkədə yerləşən digər enerji mənbələrindən fərqli olaraq, geniş coğrafi ərazidə yerləşir. Bərpa olunan enerjinin sürətli daşınması, enerji səmərəliliyi və enerji

mənbələrinin texnoloji şaxələndirilməsi enerji təhlükəsizliyi və iqtisadi səmərədə öz nəticəsini verəcəkdir.

12. Bərpa olunan enerji şərti yanacağı dörd fərqli sahəyə ayırır: elektrik hasilatı, isti su/evlərin qızdırılması, mühərrik yanacağı və kənd təsərrüfatı (şəbəkəxarici) enerji xidmətləri:

- **Elektrik hasilatı.** Bərpa olunan enerji 2013-cü ildən etibarən dünyada elektrik hasilatının 21.7%-ni ödəyir. Bərpa olunan enerji generatorları bir çox ölkələrdə geniş yayılmışdır və həmçinin külək enerjisi də bəzi bölgələrdə elektrik hasilatının mühüm hissəsini öz üzərinə götürür: məsələn, ABŞ-ın Ayova ştatında 14%, Almaniyanın şimal ştatı Şlezviq-Qolşteyndə 40% və Danimarkada 49%. Bəzi ölkələr enerjinin böyük hissəsini bərpa olunan mənbələrdən əldə edir: İslandiya (100%), Norveç (98%), Braziliya (86%), Avstriya (62%), Yeni Zelandiya (65%) və İsveç (54%).

- **İstilik.** Günəş isti su təminatı hazırda ümumi dünya göstəricisində (180 GWth) 70% təşkil edərək ən nəzərəçarpan Çində olmaqla bir çox ölkələrdə bərpa olunan enerjiyə əhəmiyyətli töhfə verir. Bu sistemlərin əksəriyyəti çox ailəli yaşayış binalarında quraşdırılmışdır və Çində 50-60 milyon evin isti su təminatının bir hissəsini ödəyir. Dünyada ümumi quraşdırılmış günəş isti su təminatı sistemləri 70 milyondan çox ev təsərrüfatının su isitmə ehtiyacını qarşılıyır. Həmçinin isitmə üçün biokütlədən istifadə artmaqdadır. İsveçdə biokütlə enerjisindən milli istifadə nefti ötüb keçmişdir. Bilavasitə geotermal istilik də sürətlə artmaqdadır.

- **Nəqliyyat yanacağı.** Bərpa olunan bioyanacaq 2006-cı ildən Birləşmiş Ştatlarda neftdən istifadənin azalmasına əhəmiyyətli töhfə vermişdir. 2009-cu ildə dünyada istehsal olunmuş 93 milyard litr bioyanacaq dünya benzin istehsalının təqribən 5%-ni təşkil edərək ekvivalentdə 68 milyard litr qazı əvəz etmişdir.

13. Milli bərpa olunan enerji bazarlarının qarşından gələn onillikdə və daha sonra sürətlə böyüməsi nəzərdə tutulmuşdur və 2020-ci ildən Avropa Birliyində elektrik hasilatının 20%-i daxil olmaqla 120-a yaxın dövlətin bərpa olunan enerjinin uzunmüddətli səhmləri ilə bağlı müxtəlif hədəfləri var. Avropa xaricində, 20-dən çox

dövlət 2020-2030-cu illər zaman kəsiyində 10-50% arasında bərpa olunan enerji səhmlərini hədəfləyir.

III. BƏRPA OLUNAN ENERJİ EHTİYATLARININ TƏTBİQİNDƏ ÜZV DÖVLƏTLƏRİN REGIONAL ƏMƏKDAŞLIĞI VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

14. Bərpa olunan enerji mənbələri ətraf mühit üçün zərərsiz olduğundan alternative enerji mənbələrinin bir hissəsi böyük dəstək qazanmışdır. Həmçinin onlar təchizatın şaxələnməsinin təmin olunmasında dəyərli rol sahibdirlər.

15. Təmiz və əlverişli enerji xidmətlərindən istifadə davamlı inkişafın vacib elementidir. Əksər bərpa olunan enerji mənbələrinin əsas üstünlüyü onların “paylanmış enerji” şəklində – kiçik, coğrafi cəhətdən səpələnmiş halda son istehlakçıya yaxın tikilə bilməsidir. Bu ötürülmə xərclərini, enerji itkisini və şəbəkə etibarlılığı problemlərini minimum endirir və geniş yayılmış işlərlə yerli inkişafa mənfəəti təmin edir. Bu Türkdilli ölkələrdə az təminatlı kənd əhalisinin enerji ilə təmin olunmasında əsas vasitədir.

16. TÜRKPA üzv dövlətlərinin bərpa olunan enerjiyə dəstəyi başa düşüləndir. Bir sıra texnologiyalar, xüsusilə, su və külək enerjisi, günəş termal qurğulardan əldə olunan enerji iqtisadi cəhətdən səmərəli və rəqabətə davamlıdır. Digərləri, xüsusən, **fotoelektrik enerjisi** (elektriki birbaşa istilikdən deyil, günəş işığından əldə edən silisium modul panellər) yalnız artan tələbə (hansı sürətlə) əsaslanır və beləliklə, miqyaslı iqtisadiyyata çatmaq üçün istehsal həcmi mərkəzi nəsillə rəqabətə davamlılıq üçün labüddür.

17. Hər üzv dövlət alternativ enerji mənbələrinin tətbiqində öz spesifik potensialına və təcrübəsinə malikdir. Bir sıra dövlətlərin öz ənənəvi enerji mənbələrinin ixracatçısı olmasına baxmayaraq onların hökumətləri bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqində son onilliklərdə müəyyən proqramlar və layihələr işləyib hazırlamışdır.

Azərbaycan

18. **Azərbaycan** regionun aparıcı neft və qaz ixracatçısından biridir. Bu potensial əhəmiyyətli bərpa olunan enerji ehtiyatlarının təşviqi və inkişafında maneə kimi çıxış

edir. Buna baxmayaraq ölkənin külək, su və biokütlə sahələrində enerji istehsalında böyük bərpa olunan enerji potensialı var. Ümumi külək enerjisi texniki potensialı 1,500 MV həcmində qiymətləndirilir. Həmçinin biokütlə və su da enerji istehsalı üçün əhəmiyyətli potensiala malikdir. Ümumi dövlət şəbəkəsindən ayrı yerləşdiyindən və enerji qıtlığına məruz qaldığından Naxçıvan Muxtar Respublikası bərpa olunan enerjinin inkişafı üçün xüsusilə münasibdir.

19. Əlverişli coğrafi mövqe və iqlim şəraiti Azərbaycanda ətraf mühit üçün təhlükəsiz alternativ (bərpa olunan) enerji mənbələrinin geniş istifadəsi üçün şərait yaradır. Bu istilik elektrik stansiyalarında böyük miqdarda yanacaq sərfinə qənaət edəcək, eləcə də zərərli maddələri əhəmiyyətli dərəcədə azaldacaqdır. Alternativ enerji mənbələri vasitəsilə əldə olunan elektrik və istilik enerjisinin istehsalı enerji sektorunun gələcək inkişafında müntəzəm dəyişikliklərə təşviq edəcəkdir.

20. Milli Elmlər Akademiyasının Fizika İnstitutu, Radiasiya Problemləri İnstitutu, Elmi Tədqiqatlar və Layihə İnstitutu və Bakı Su Layihə İnstitutu bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsi istiqamətində məqsədyönlü elmi fəaliyyətin aparılmasını üzərinə götürmüşdür. Bu dövlət proqramı Enerjidən İstifadə haqqında qanun; Enerji Mühəndisliyi qanunu; Enerji qanunu; Elektrik və İstilik enerji stansiyaları haqqında qanun; 20 fevral 2003-cü il tarixli N854 Prezident sərəncamı ilə təsdiqlənmiş 2003-2005-ci illər üçün Yoxsulluğun Azaldılması və İqtisadi İnkişaf üzrə Dövlət Proqramı; 25 mart 2002-ci il tarixli N893 fərmanla təsdiqlənmiş Enerji və Su Sektorunda Maliyyə İntizamının Gücləndirilməsi üzrə Tədbirlər; Azərbaycan Respublikasında Sosial-iqtisadi İnkişafın Davamlılığı haqqında 24 noyabr 2003-cü il tarixli Prezident sərəncamı; 11 fevral 2004-cü il tarixli N24 Prezident sərəncamı ilə təsdiqlənmiş 2004-2008-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasının Regionlarının Sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramı; Yanacaq və Enerji Nazirliyinin yaradılması haqqında 28 aprel 2001-ci il tarixli N458 Prezident sərəncamı və digər normative-hüquqi aktlar əsasında işlənib hazırlanmışdır.

21. Dövlət Proqramının məqsədi bərpa olunan və ətraf mühit üçün zərərsiz mənbələrdən enerjinin hasilatı və hidrokarbon enerji mənbələrinin daha səmərəli istifadəsidir.

Dövlət Proqramının əsas vəzifələrinə daxildir:

- Elektrik enerjisi hasilatı üçün alternativ (bərpa olunan) enerji mənbələrinin potensialının müəyyənləşdirilməsi;
- Bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişaf etdirilməsi ilə ölkənin enerji mənbələrindən istifadənin səmərəliliyinin artırılması;
- Yeni enerji hasilatı məntəqələrinin yaradılması ilə əlavə iş yerlərinin açılmasının təmin olunması;
- Azərbaycanda ənənəvi enerjinin mövcud ümumi həcmi nəzərə alaraq alternativ enerji mənbələri hesabına enerji həcmi artırılması və beləliklə, ölkənin enerji təhlükəsizliyinin təmin olunması.

Azərbaycanda hidroenerjinin həcmi yanacaq enerji balansının ümumi hasilat strukturunun 11%-ni təşkil edir. Azərbaycan ənənəvi olaraq külək enerjisindən istifadə edir. Hesablamalara görə coğrafi mövqeyi, təbiəti və iqtisadi infrastrukturuna görə Azərbaycanın illik külək enerjisi həcmi təqribən 800 MV təşkil edir. Bu ehtiyat təqribi hesablamalara görə 2.4 milyard KV elektrik enerjisi anlamına gəlir. Bu 1 milyon ton şərti yanacağa qənaət edə, daha da əsas ozonun karbon qazına çevrilməsi problemi də daxil olmaqla böyük miqdarda tullantıların qarşısını ala bilər.

Ucqar ərazilərə təbii qazın verilməsi sahəsində müəyyən inkişaf nəzərə çarpır.

Qazaxıstan

22. Səmərəli enerji siyasətinin həyata keçirilməsi hazırda Qazaxıstanın iqtisadi modernləşmə məqsədlərinin təkmilləşməsində əsas vasitələrdən biridir. Enerjiyə qənaət və səmərəli və uğurlu enerji siyasəti ölkənin daha çox enerji və ətraf mühitin təhlükəsizliyinə səbəb olur. Bundan əlavə enerji səmərəliliyinin təmin edilməsi yeni innovativ texnologiyaların tətbiqinə və çözümlərə, bu da öz növbəsində fəal qarşılıqlı elmi fəaliyyətə və texnoloji mübadiləyə təşviq edir.

23. 29 yanvar 2010-cu il tarixində "Yeni Onillik – Yeni İqtisadi Artım – Qazaxıstanın Yeni İmkanları" haqqında Qazaxıstan Respublikası Prezidentinin Xalqa müraciəti və

2010-2014-cü illər üçün Qazaxıstanın Sürətli Gücləndirilmiş Sənaye-innovativ İnkişafı üzrə Dövlət Proqramı iqtisadiyyatın davamlı və balanslaşdırılmış artımını hədəfləyir. Enerjiyə qənaət sahəsində vəzifə ÜDM-də enerji intensivliyinin həcmnin 2015-ci ildən 10%, 2020-ci ildən isə 25% azaldılmasıdır.

24. Bundan əlavə 23 yanvar 2013-cü il tarixində Qazaxıstan Respublikası Prezidenti 2013-2015-ci illər ərzində iqtisadiyyatda enerji intensivliyinin illik 10% azaldılması ilə elektrik istehlakına qənaət olunması barədə Qazaxıstan Respublikası Hökumətini təlimatlandırmışdır.

25. Beləliklə, enerji sektoru dövlətin strateji məsələləri ilə əlaqəlidir. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün ölkənin ümumi olaraq bütün sektor və regionlarında enerji səmərəliliyini artırmaq vacibdir.

26. Qazaxıstan kifayət qədər böyük bərpa olunan enerji resurslarına malikdir. Məsələn, bəzi tədqiqatlara əsasən Qazaxıstan Respublikasının ümumi su potensialı 170 mln kvh / il qiymətləndirilir, texniki cəhətdən 62 mln istifadəsi mümkündür

27. Qazaxıstan Respublikasının 2009-cu ildə qəbul edilmiş “Bərpa olunan enerji resurslarının istifadəsinə dəstək” haqqında qanunu elektrik və istilik enerjisi istehsalı üçün bərpa olunan enerji resurslarının istifadəsinin təşviqinə hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsas yaratdı və onlara dəstək məqsədilə tədbirləri müəyyən etmiş oldu.

28. Bu qanun, xüsusilə bərpa olunan enerji resursları layihələri üzrə investisiya üstünlüklərinin verilməsini nəzərdə tutur və bazarda xalis elektrik enerjisinin istifadəsinə və onun şəbəkələr üzrə ötürülməsinə, həmçinin dövlət tərəfindən nəzarət edilən sertifikatlaşma sistemi vasitəsilə dəstəyinə üstünlük verir.

29. Qazaxıstan bərpa olunan enerji bazarının inkişafında böyük bir addım atmışdır. Qazaxıstan hökumətinin məqsədi bərpa olunan enerjiden əldə edilən elektrik enerjisinin əhəmiyyətli dərəcədə artırmaqdır. Qazaxıstanın Sürətli Sənaye-İnnovativ İnkişaf üzrə Dövlət Proqramına uyğun olaraq, 2015-ci ilə qədər ümumi enerji istehlakında alternativ

enerji mənbələrinin payı 1,5 %-ə çatmalıdır və davamlı inkişafa keçid üzrə proqrama görə isə bərpa olunan enerji ehtiyatının artırılması 2024-cü ilə qədər Qazaxıstan enerji balansının 5 %-ni təşkil edəcəkdir. 2010-14-cü illərdə Qazaxıstanın Sürətli Sənaye-Innovativ İnkişaf üzrə Dövlət Proqramı 2014-cü ildə 1 mln kvt/il səviyəsində bərpa olunan enerji mənbələrindən yaranan elektrik enerjisinin çıxarılma həcmi təmin etmişdir. Qazaxıstan Respublikasının 2010-14-cü illər üçün Elektrik Enerjisi İnkişafı Proqramına əsasən 2014-cü ildə elektrik enerjisi proqnozlaşdırılmış 96.8 kvt /saat elektrik enerjisi istehlakından 97.9 kvt/saata çatacaqdır.

30. Qazaxıstan həmçinin külək enerjisinin istehsalı üçün mükəmməl potensiala malikdir. Ən böyük külək enerjisi potensialı geniş çöl və dağlıq ərazilərindədir. Eynilə, su potensialı da kifayət qədər böyükdür. Günəş enerjisi potensialı da məqbul olmaqla, ən çox cənub regionları üçün xarakterikdir.

Hazırda bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafından məsul Qazaxıstan hökumətinin səlahiyyətli orqanları investorları cəlb etmək üçün qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsində nəzərəçarpan iş həyata keçirmişdir. 4 iyul 2009-cu ildə, “Bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsi haqqında” Qazaxıstan qanununa uyğun olaraq maliyyə hesablamaları mərkəzi yaradılmış və bərpa olunan enerjinin istifadəsi üçün sabit tariflərlə bağlı hüquqi sənədlər hazırlanmışdır.

Qəbul olunmuş normative və hüquqi sənədlər investorlar üçün Qazaxıstanın bərpa olunan enerji bazarının cəlbediciliyini artıracaqdır.

Qazaxıstanda mövcud enerji sektorunun inkişafı üçün aşağıdakı texniki tədbirlər nəzərdə tutulur:

- 2020-ci ilədək mövcud elektrik hasilatı stansiyalarında sənaye tullantılarının həcmi müasir standartlarına nail olmaq məqsədilə 8,3 Gvt gücündə kömürlə işləyən elektrik stansiyalarının yeniləndirilməsi; Bu məqsədə çatmaq üçün kükürd dioksid və azot oksiddən tozu və tullantıları toplayan toz və qaz təmizləyən avadanlıq quraşdırılmalıdır;

- Bərpa olunan enerjinin inkişafı məqsədilə bərpa olunan külək və günəş elektrik stansiyalarının tikilməsi (müvafiq olaraq KES və GES);

- 2020-ci ilədək KES və GES-də hasil olunan elektrikin həcmnin payının ölkədə ümumi elektrik miqdarında 3%-dən çox artırılması və 2030-cu ilədək KES və GES-də hasil olunan elektrikin həcmnin payında 10%-ə nail olunarsa külək, günəş, su elektrik stansiyalarında istehsal olunan enerji birgə götürüldükdə alternativ və bərpa olunan enerjinin payında 50% göstərici əldə oluna bilər;

Bununla əlaqədar, Qazaxıstanın külək enerjisi imkanlarını nəzərə alaraq düzənlik və dağlıq regionlarda külək enerji mənbələrinin istifadəsində böyük perspektivlər var. Bundan əlavə, su enerjisi potensialından və Qazaxıstanın cənub regionlarında günəş enerjisi hasilatı imkanlarından istifadə olunması zəruridir.

Qırğızıstan

31. Bu sahədə əhəmiyyətli irəliləyiş 2008-ci ildə Bərpa olunan enerji haqqında Qanunun qəbul edilməsi oldu. Və bərpa olunan enerji resurslarının hüquqi çərçivədə tənzimlənməsi üçün yalnız ümumi prinsipləri əks etdirir. Bu qanuna görə 30 MV dan çox quraşdırılma gücünə malik SES-ları ənənəvi enerjiyə aid olduğuna görə bu Qanun çərçivəsində tənzimlənmə bilməz. Qanunun bəzi üstünlükləri:

- Bərpa olunan enerji texnologiyaları üçün avadanlıqların idxalı və ya ixracında gömrük rüsumu tətbiq olunmur;
- Bərpa olunan enerji mənbələrindən əldə edilən enerji məcburi şəkildə enerji şirkətləri tərəfindən alınmalıdır;
- Bərpa olunan enerji tarifləri ən azı 8 il ərzində onun layihələrinin geri qaytarılmasını təmin etməlidir;

32. Bu Qanunun əsas məqsədi bərpa olunan enerji mənbələri sahələrinin stimullaşdırılmasıdır. Qanunun qəbul edilməsi üçün bu qanunvericiliyin digər hüquqi aktlarla uyğunlaşdırılması və razılaşdırılması proseslərinin davam etdirilməsi

vacibdir. Xüsusilə, qanunun əsas müddəaları qanun və hüquqi aktlar ilə qanunvericilikdə öz əksinin tapmışdır.

33. 2009-cu ildə Qırğızıstan Hökuməti kiçik SES-lərin elektrik şəbəkəsinə tikintisi, istismara verilməsi, ~~qəbulu~~ və texnoloji cəhətdən qoşulması haqqında qətnamə qəbul etmiş və bununla da ilk dəfə olaraq bütün benefisiarlar üçün qanunvericilik platforması meydana gətirmişdir. Bu qətnamə kiçik SES-lərin inşası və texnoloji cəhətdən enerji şəbəkələri ilə əlaqələndirilməsinin leqallaşdırılması üçün prosedur və sifariş qaydalarını tənzimləyir. Həmçinin qanun istismara verilmə sifarişini də müəyyən edir.

34. Çoxlu sayda kiçik çayların mövcudluğu Qırğızıstan üçün kiçik SES sahəsində əlverişli perspektivlər yaradır. 2009-cu ildə Qırğızıstan Respublikasında kiçik SES-nin inkişafı üzrə milli proqram da hazırlanmışdır. Bu proqrama əsasən bu istiqamətdə birinci ən əhəmiyyətli addımın mövcud kiçik SES-lərin bərpa sahəsində atılması qəbul edilmişdir. ~~Burada bərpa oluna biləcək~~ 23 MV quraşdırılma gücünə malik 41 SES və ümumi gücü 180.77 MV olan 62 yeni kiçik ES vardır.

35. Qırğızıstanda elektrik enerjisinin əsas hissəsi ümumi enerji potensialının 90%-ni təşkil edən böyük su obyektlərinin payına düşür. Ölkədaxili vəziyyət və mövcud resurslara görə bərpa olunan enerji layihəsinin hazırlanması üçün su ən perspektivli mənbədir. Lakin quraqlıq illərində su enerjisi istehsalının əhəmiyyətli dərəcədə azalması narahatlığa səbəb olur, beləliklə etibarlılığın artırılması lazım gəlir.

36. Qırğızıstan günəş enerjisinin inkişafı üçün əlverişli iqlimə malik olsa da, yüksək xərclər səbəbindən yaxın gələcəkdə bu sahənin inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulmur. Qırğızıstan su ehtiyatları ilə daha zəngindir. Hal-hazırda onların yalnız 35%-i elektrik enerjisi istehsalında istifadə olunur. Burada 2000 KV-a qədər yüzlərlə yeni SES inşa edilə bilər.

TÜRKİYƏ

37. Türkiyə digər üzv ölkələr arasında 8000 km-dən çox daimi küləkli sahil xətləri və sahilyanı regionları ilə zəngin bərpa olunan enerji mənbələrinə görə unikaldir. Enerjinin təkə istifadə olunmamış su resursları ilə bu gün istifadə olunan elektrik enerjisi həcmində təminatı mümkündür. İndi həm özəl, həm də dövlət bank sektorlarında bərpa olunan enerji layihələrinin ixtisaslaşmış fərdi sponsorları üçün kreditlər mövcuddur. Ölkə həmçinin külək enerjisi üçün də güclü potensiala malikdir.

38. Türkiyədə 18 may 2015-ci ildə elektrik enerjisi sektorunda bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqi istiqamətinə yönəlmiş qanun qəbul edilmişdir. Qanun bərpa olunan enerji mənbələrinin mühafizəsini, bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqi baxımından enerji sektoruna aid sabit qiymət sisteminin müəyyən edilməsi də daxil olmaqla bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqinin mümkün sahələrini əhatə edir. Böyük su resursları ilə yanaşı Türkiyə külək, geotermal enerji və biokütlənin inkişafı sahəsində geniş potensiala malikdir və bu qəbildən olan bərpa olunan enerji mənbələrinə sərmayə qoyuluşuna artıq başlanılıb.

39. Türkiyə enerji təminatı sahəsində bərpa olunan enerji mənbələrinin paylanmasını artırmaq məqsədilə bu sektoru aktivləşdirəcək hüquqi infrastruktur və hərtərəfli işləri aktualaşdırır. Qanun özəl sektor vasitəsilə enerjisi istehsalına imkan verən bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsi ilə bağlı məsələləri əhatə edir.

40. *Elektrik Enerjisi İstehsalı üçün Bərpaolunan Enerji Mənbələrinin İstifadəsi haqqında qanunun qüvvəyə minməsindən sonrabərpaolunan enerji istehsalında əhəmiyyətli yüksəliş meydana gəlmişdir. 2003-2013-cü illər arasında geotermal və külək enerji mənbələrindən hasil edilən elektrik enerjisi 59 dəfə, 150 KVh-dan 8792 150 KVh artmışdır.*

41. *2014-cü ilin əvvəllərində ümumi gücü 64038-ə çatmışdır;*

- *474 2760 MV - külək,*
- *816,622289 MW - hidravlik,*
- *17311 MW - geotermal,*
- *3868517 MW- poliqon qaz və bioqaz mənbəli elektrik hasil edən elektrik stansiyaları.*

IV. ENERJİ ƏMƏKDAŞLIĞININ GƏLƏCƏK İSTİQAMƏTİ

42. **Ənənəvi enerji mənbələri.** Ənənəvi enerji daşıyıcıları sahəsində əməkdaşlıq öz əhəmiyyətini saxlayacaqdır. Buna görə də gələcək səylər enerjiyə qənaət və enerji səmərəliliyi, karbohidrogen yataqlarının ekoloji cəhətdən inkişafı, ənənəvi enerji bazarının daha da təkmilləşdirilməsi sahəsində həyata keçirilməlidir.

43. Hökumətlərin hədəfi enerji qənaəti və səmərəliliyində qabaqcıl dövlət texnologiyalarının tətbiqinə yönəlməlidir.

44. Energetikanın davam etməkdə olan və proqnozlaşdırılan inkişafının ətraf mühitə təsiri qiymətləndirilməli və layihələrin inkişaf etdirildiyi sahələrin flora və faunasının qorunması üçün vaxtlı-vaxtında tədbirlər görülməlidir.

45. Ənənəvi enerji bazarının infrastrukturunun müntəzəm olaraq diversifikasiyası və təkmilləşdirilməsi, boru kəmərləri və çatdırılmanın digər vasitələri və təchizatı həm qlobal, həm də regional təhlükəsizliyi təmin edir.

Bərpa olunan enerji mənbələri

46. Astanada keçiriləcək EXPO-2017 yaşıl iqtisadiyyat və alternativ enerji mənbələrinə həsr olunmuşdur, bu da dünyada və eləcə də TÜRKPƏ üzv ölkələrində yaşıl iqtisadiyyatın sürətli inkişafına gətirib çıxaracaqdır.

TÜRKPƏ üzv ölkələrinin EXPO-2017-yə dəstək məqsədilə müxtəlif tədbirlərin, xüsusilə birgə seminarlar və ya konfranslar keçirilməsi əhəmiyyətli dərəcədə məhsuldar olardı.

48. EXPO 2017-nin fonunda TÜRKPƏ üzv ölkələri Bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafında öz səylərini göstərə bilər.

Ekspert potensialının toplanması və müvafiq qanunvericiliyi

49. Hüquqi, institusional və iqtisadi çərçivələrin uyğunlaşdırılması və energetikanın inkişafının regional koordinaasiyasının daha yaxşı təmin edilməsi məqsədilə təcrübə paylaşımı və milli siyasət, müəssisə və qurumların islahatlarının asanlaşdırılması vacibdir.

50. Bu üzv ölkələrdə alimlər arasında təcrübə və əməkdaşlığın təşviqi məqsədilə Türk strukturlarını cəlb etməklə enerji ilə bağlı məlumatların toplanması, yayılması və mübadiləsinin yaxşılaşdırılması olduqca əhəmiyyətlidir.